

Lichaam en ziel

Over: taal en lichaam: Kopland

Over: rebellie van het lichaam: Paz

Over: dood: Broch

Over: ziel: Cioran, D'haen, Pamuk

Een van de mooiste filosofische teksten over het lichaam vond ik bij Nietzsche (1844-1900). 'Het lichaam is een massa, die voortdurend afbrokkelt. Het is de 'inschrijvingsoppervlakte' van de gebeurtenissen, die door de taal vastgelegd wordt. Lichaam en geschiedenis raken hier elkaar. Wie kijk wil krijgen op de ontwikkeling van het menselijk leven, moet deze geschiedenis vanaf het begin voor ogen krijgen. Hij moet zicht krijgen op 'de opdruk van de geschiedenis op het lichaam' en op de wijze, waarop de geschiedenis het lichaam 'teistert' (Nietzsche F. in: Foucault/ Deleuze 1981, 19).

Ik schreef daar in mijn levensverhaal het volgende commentaar bij. 'Hier zijn alle sporen van het platonisme en het christendom met hun accent op de onsterfelijke ziel verdwenen. Het is geen moderne lofzang op het lichaam. Het enige wat Nietzsche hier wil zeggen, is: je lijf is je leven. De verandering van het lichaam in de tijd, de persoonlijke lotgevallen en de taal, waarin je deze tot uitdrukking brengt in de communicatie met anderen, staan geschreven in je lichaam en krijgen hierin vorm. De dood wist dit allemaal uit, voorgoed' In deze visie is er geen plaats meer voor de dualiteit van ziel en lichaam. De onsterfelijke ziel is verdwenen als een wensdroom. Als er van de ziel gesproken wordt, dan gaat het over het geestelijk leven van de mens.

Hermann Broch (1886-1951) - Verlossing van het lichaam

Bij het ouder worden en het naderen van de dood ervaart Vergilius het uiteenvallen van het lichaam. De eenheid wordt steeds minder, zodat hij verlangt naar het einde: de dood.

'En terwijl hij in de voorbije jaren steeds gretiger en nieuwsgieriger het verval en de aftakeling had gadeslagen die hij in zijn lichaam werkzaam voelde, terwijl hij om deze verwonderlijke, verwonderde nieuwsgierigheid graag het ongemak van ziekte en pijn op zich genomen had, terwijl hij – en wat de mens ook doet, altijd wordt het tot zinnebeeld, duidelijk of vaag – onverpoosd het amper bewust maar altijd dringend verlangen had gekoesterd dat de eenheid van zijn lichaam, die voor hem steeds meer een schijn van eenheid was geworden, eindelijk zou vervloeien, hoe eerder hoe beter, opdat het wonder zou geschieden en vervloeiing verlossing, nieuwe eenheid, voldongen zin' (Broch H. 1989, 80).

E. M. Cioran (1911-1947) - Het opduiken van de ziel

Cioran noemt het innerlijk leven van de mens een recent verschijnsel. De mens leeft naar buiten gericht. Pas als hij afziet van dit 'buiten', ontstaat de innerlijkheid, de ziel. De ziel gaat ten koste van het goed functioneren van onze organen.

'Als je de dingen vanuit het oogpunt van de natuur bekijkt, is de mens geschapen om een naar buiten gekeerd leven te leiden. Als hij in zijn binnenste wil kijken, moet hij de ogen sluiten, van zijn ondernemingen afzien en de gebaande paden verlaten. Wat men wel het 'innerlijk leven' noemt, is een recent verschijnsel dat slechts door vertraging van onze noodzakelijke, vitale bezigheden mogelijk werd, want 'de ziel' kon slechts opduiken en ontluiken ten koste van het goed functioneren van onze organen' (Cioran E. 1984, 30).

Christine D'haen (1923-2012) - Zielloos leven

We zijn bezielde wezens, maar hebben soms geen ziel. Mensen en plaatsen zijn soms zielloos. De ziel groeit in ons naarmate we meer open staan voor de wereld.

'Er zijn mensen, en ook plaatsen, met een ziel en anderen zonder ziel. De universiteit te Gent heeft geen ziel. Zelfs een mooi tragisch man als Frans de Backer, of de levendige dwerg Frank Bauer, heeft weinig ziel. Alleen Gaston Colle, die traag Dante leest, heeft een droefgeestige moede ziel. De studenten, op een handvol na, zielloos. Bestaat er iets onpoëtisch? Dan is het daar. Een ziel is een kern, een gevoel dat alles doordringt met een zachtheid, een welwillendheid: de relatie van de mens tot zichzelf als hij zijn hoogmoed en ijdelheid heft afgelegd, als hij zijn medemens beseft en aanvaardt. Het is hetzelfde als de poëtischeit: het poëtisch zien van de wereld. De ziel ontstaat al heel vroeg, en ze groeit het leven door' (D'hean C. 2004, 640).

Rutger Kopland (1934-2012) - Lichaam en taal

Kopland legt niet alleen het accent op het lichamelijke van het lichaam, op de zintuigen als opening naar de wereld, maar ook op de verhouding tussen lichaam en taal, het terrein bij uitstek van de dichter.

'Mijn ervaring heb ik opgedaan, ja wanneer, eigenlijk al voor ik bestond, ik heb haar meegekregen als bevruchte eicel, als een organisme, als een uitdijend universum van moleculen, een lichaam dat tussen andere lichamen terecht kwam, die het voedden, betastten, aankeken, omgaven met hun geuren, het toespraken met kirrende geluiden, met woorden tenslotte. Dat lichaam werd ik en het spreekt. Een lichaam dat de wereld leerde kennen met de mond, de maag, de darmen, de huid, de ogen, de neus, de oren, de betekenis leerde kennen van smaak, honger en dorst, van streling en pijn, licht en schaduw, kleuren en vorm, geuren, geluiden, kortom heel die materiële wereld waarin dit lichaam moet leven, inclusief zijn eigen materie. Het is vreemd te bedenken dat ik niet zou weten dat deze wereld er is zonder dat mijn lichaam geleerd had deze wereld te vertalen in taal. De wereld zou onvoorstelbaar zijn. Ik zou een baby zijn gebleven en mijn leven alleen nog te danken hebben aan mensen die de wereld kennen via de taal' (Kopland R. 1989, 84)

Orhan Pamuk (1952) - Metamorfose van de ziel

In het boek 'Karmozijn' voert Pamuk de lezer binnen in de oosterse wereld, getekend door de Koran. Het is een fascinerende wereld, waarin de ziel haar eigen weg aflegt. Hier komt men allerlei begrippen tegen als voorgeborchte, hel, hemel, die bekend zijn uit de christelijke traditie.

'Laat ik nu wat duidelijkheid verschaffen over mijn verblijfplaats: de ziel doolt rond het hemelgewelf, zoals ook valt te begrijpen uit de Overlevering van de Profeet, waarin hij zegt dat 'de ziel van de gelovige een vogel is, die eet van de bomen van het paradijs'. Deze overlevering betekent niet, zoals Aboe Omar Abdoelbar beweert, dat de ziel de vorm van een vogel aanneemt of zelfs een vogel wordt, maar dat de ziel zich ophoudt waar de vogels zich ophouden, zoals al-Djawziyya zeer terecht opmerkt. De plaats waar ik me nu bevind, en die de perspectief minnende Venetianen 'gezichtspunt' zouden noemen, bevestigt de interpretatie van al-Djawziyya....De boeken en de oude geleerden zeggen dat een ziel vier tehuizen heeft: 1. De buik van de moeder. 2. De wereld. 3. Het voorgeborchte waarin ik me nu bevindt. 4. Het paradijs of de hel, die pas na de dag des oordeels betreden zullen worden.

In het voorgeborchte zijn het verleden en het heden tegelijkertijd zichtbaar en naarmate de ziel verzinkt in herinneringen is er ook geen begrenzing van plaats. Alleen wie zich bevrijdt van de kerkers van tijd en plaats, beseft wat voor nauw keurslijf het leven is.

Helaas kan men alleen als men dood is begrijpen hoe het het grootst mogelijke geluk is om onder de levenden een lichaam zonder ziel te zijn, net zozeer als een ziel zonder lichaam dat is onder de doden' (Pamuk O. 2001, 292).

Octavio Paz (1914-1989) - Ontwijding van het lichaam

Paz schetst de geschiedenis van het lichaam in de Westerse cultuur. Het accent valt vooral op de ontwijding van het lichaam in het kapitalisme, waarbij de arbeid en productiviteit het lichaam gaat knechten. Dat had niet alleen gevolgen voor het genieten van het lichaam, maar ook voor de verbeelding van de mens. De rebellie van het lichaam is tevens de rebellie van de verbeelding. Het accent komt niet op de toekomst te liggen, maar op het heden als moment van genieten van het leven.

'Voor het christendom was het menselijk lichaam gevallen natuur, maar de goddelijke genade kon het veranderen in glorieus lichaam. Het kapitalisme ontwijdde het lichaam: het was niet langer het slagveld van engelen en duivels en het veranderde in arbeidsinstrument. Het lichaam was een produktiemiddel. De opvatting van het lichaam als werkkraft leidde onmiddellijk tot de vernedering van het lichaam als bron van genot. Het ascetisme veranderde van betekenis: het was niet een methode om tot de hemel te raken, maar een techniek om de productiviteit te vergroten. Genot is verspilling, sensualiteit verstoring. De veroordeling van genot behelsde ook de verbeelding, want het lichaam is niet alleen een bron van sensaties, maar ook van beelden. De buitensporigheden van de verbeelding zijn niet minder gevaarlijk voor productie en optimaal rendement dan de fysieke opschudding van het sensuele genot. In naam van de toekomst werd de censuur van het lichaam gecompleteerd met de verminking van de poëtische vermogens van de mens. Zo is de rebellie van het lichaam tevens die van de verbeelding. Beide ontkennen de lineaire tijd: hun waarden zijn die van het heden. Het lichaam en de verbeelding kennen geen toekomst: sensaties reduceren de tijd tot het ogenblik, de beelden van de begeerte lossen verleden en toekomst op in een heden zonder data. Het is de terugkeer naar het begin van het begin, naar de gevoeligheid en de hartstocht van de romantici. De opstand van het lichaam kondigt misschien aan dat de mens eens de verloren wijsheid zal hervinden. Want het lichaam ontkent niet alleen de toekomst: het is een weg naar het heden, naar dat nu waar leven en dood de twee helften van één en dezelfde sfeer zijn' (Paz O. 1990a, 173-174).